

Derleme Makale/Review Article

**MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN 1946-1950 YILLARI ARASINDAKİ
SİYASAL FAALİYETLERİ¹**

*MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'S POLITICAL ACTIVITIES
BETWEEN 1946-1950*

Ali ÇİFTÇİ*

*Geliş Tarihi: 27.03.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 25.11.2019
(Accepted)*

Öz: Fevzi Çakmak, Türkiye'de daha çok askerî kişiliği ve faaliyetleriyle tanınmaktadır. Mareşal unvanına sahip az sayıdaki askerden birisi olması onun askerlik mesleğindeki başarısını göstermeye yetmektedir. Ankara Hükümeti'nde Milli Savunma Bakanlığı; İcra Vekilleri Heyeti Reisliği yapmıştır. Cumhuriyet döneminde 1924-1944 yılları arasında kesintisiz olarak Genelkurmay Başkanlığı yapmış olması onu ayrıca meşhur etmiştir. Ancak az bilinmekle birlikte Fevzi Paşanın çok partili dönemde siyasal hayatta da önemli bir yeri vardır. Bu çalışmada Fevzi Çakmak'ın 1946-1950 yılları arasında siyasal hayattaki faaliyetlerine ve rolüne yer verilecektir. Üzerinde durulan dönem ülkenin çok partili siyasal hayata geçiş yıllarıdır. 12 Ocak 1944 tarihinde, 68 yaşındayken isteği dışında Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekliye sevk edilen Fevzi Çakmak büyük bir hayal kırıklığına düşmüş ve bir süre hayata karşı küskünlük içinde yaşamıştır. Makam sevgisi ve hırsına sahip olan Mareşal, o yıllarda kendisini bir köşeye atılmış ve önemsiz hissetmekteydi. Emekli edilmesine karar veren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye dargınlık ve kırgınlık duyguları içinde günlerini geçirdiği bir sırada, 1946 seçimlerinde DP listesinden bağımsız milletvekili seçilme teklifi almış ve bunu kabul ederek siyasal hayata atılmıştır. Daha önce CHP'den gelen milletvekilliği tekliflerini kabul etmeyen Mareşal 1946 seçimleri sırasında ve Mecliste iken CHP'ye ve İnönü'ye karşı keskin ve sert bir muhalefet yürütmüştür. Çakmak'ın 20 yıldan daha uzun süredir bir parçası olduğu CHP iktidarına karşı muhalefete geçişi keskin bir dönüşü ifade etmektedir. Hayatının son 4 yılı, önce CHP'ye, sonra CHP ve DP'ye muhalefetle geçmiştir. Askerî şöhreti ve halk tarafından sevilmesinin etkisiyle 1946'da girdiği siyasette büyük bir ihtiras geliştiren Fevzi Çakmak aslında siyasal hayatın işleyişine yabancıdır. Onun bu durumu ve İnönü ile CHP'ye olan sert muhalefeti bazı siyasal akımlar ve partilerce istismar edilmiş görünmektedir. Önce DP kendisinin toplumdaki prestijinden yararlanmış, ardından sol akıma mensup bazı çevreler ona adeta bir halk hareketi başlatma misyonu yüklemek istemişlerdir. Son olarak Mareşal Çakmak, DP içinde, lider kadronun CHP iktidarına karşı muhalefetini yeterli bulmayan müfrit grupla birlikte hareket etmiş ve buradan doğan Millet Partisi'ne fahri genel başkan olmuştur. Hayatının son iki yılını MP'de

¹ Bu çalışmanın özeti, 6-8 Nisan 2017'de Antalya'da düzenlenen Avrasya Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, aciftci@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1273-4867

geçiren Çakmak Paşa, çok dalgacı ve gelgitli bir 4 yıllık siyasal hayat yaşamıştır. Aslında mevcut otoriteye itaatkâr bir kişilik yapısında olan Fevzi Çakmak'ın emeklilik sonrası keskin bir siyasal muhalefete kayması kişiliğine ters düşmektedir. Onu bu duruma yönelten etkenler mevki hırsı ve kendini vazgeçilmez görme duygusu gibi kişisel etkenlerdir. Lider karakterli birisi olmayışı onun siyasette başarılı olmasına engel olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mareşal Fevzi Çakmak, Millet Partisi, Demokrat Parti, Muhalefet

ABSTRACT: Fevzi Çakmak (1876-1950) is mainly known with his Military personality and activities in Turkey. The fact that he is one of the few soldiers with the title of Marshal is enough to show his success in the Military profession. He was also noted as; the Minister of Defence in the First cabinet of the executive ministers of Turkey in 1921, the Chairman of the second cabinet of the executive ministers of Turkey, and the Chief of General Staff from 1924 and 1944 without interruption. However it is little known, Fevzi Pasha has an important role in the political life in the multi-party period as well. In 1944, Fevzi Çakmak, who did not intend to retire from the Chief of General Staff except for his request, found himself in the middle of Politics after loneliness he had lived for a short time. The study discusses Fevzi Çakmak's activities and role in the political life between 1946-1950. The process of rapprochement with the Democratic Party (DP) and becoming an independent member of parliament and even the desire for him to lead the DP will be examined in the paper. Then, the activities of the Marshal that he initiated with some circles of left-wing and abandoned in a short time in the context of human rights will be evaluated. In the meantime, the debates on how the leftist circles wanted him to launch a public movement in the country getting rid of the oppressiveness will be included. Later, the process of becoming the honorary chairman of the Nation Party (MP) formed by the people most of whom left the DP following the Marshal's separation from the DP after the July 12 Declaration as a result of his worsening Relations with the party will be mentioned. Fevzi Çakmak, like the other ones who setup the MP, thought that the DP did not have enough strong opposition against the Republican People's Party (CHP). In the last part of the paper, the political activities of Marshal Çakmak who spent the last two years of his life in the MP will be examined within the framework of character analysis and leadership features. The paper not only discusses the four-year wavy political life of Fevzi Çakmak who was seized by great ambitions and entered politics in 1946 as a result of self-confidence based on Military Reputation and the love given by the people, but it also examines the case of his being manipulated by some political currents and parties because of his personality which is unfamiliar with the functioning of political life. How and with which motives Fevzi Çakmak, an obedient person to the legitimate and existing authority pushed himself into a strong opponent against the political staff that he had been together with for nearly 25 years will be examined. In that, during the election in 1946 and his presence in the Assembly, the Marshal had strong opposition against the CHP and İnönü, which did not arise from policy differences.

KeyWords: Marshal Fevzi Çakmak, Nation Party, Democratic Party, Opposition

1. FEVZİ ÇAKMAK (1876-1950) KİMDİR?

Türk siyasi hayatında incelenmeye değer ilginç tavırlarıyla dikkat çeken askerî ve siyasi karakterlerden birisi de Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Fevzi Çakmak, hem Osmanlı Devleti zamanında hem de Cumhuriyet döneminde etkili görevlerde bulunmuştur. 1914 yılında "paşa" olan Fevzi Çakmak, Millî Mücadele başlarken İstanbul Hükümeti uhdesinde görevde kalmış ve Anadolu'ya geçmemiştir. Kendisi hatıralarında Millî Mücadeleye taraftar bir Fevzi Çakmak profili çizse de, onun Mustafa Kemal Paşa tarafından Nisan 1920'de Ankara'ya kabul edilmesinde zorluk çıkarılmasından da anlaşıldığı gibi gerçek durum böyle değildir.

Çakmak, Ankara'ya geçtikten sonra TBMM Hükümeti'nde Millî Müdafaa Vekili ve Ocak 1921'den itibaren ilk İcra Vekilleri Heyeti Reisi olmuştur. Fevzi Paşanın İVH Reisliği Temmuz 1922'ye kadar sürmüştür (Irmak, 1981: 38). Fevzi Paşa, 1924 yılında askerlikle milletvekilliğinden birisinin tercih edilmesi konusu gündeme geldiğinde Karabekir ve arkadaşlarından farklı olarak askerliği tercih etmiş ve 1924'ten 1944'e kadar Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. Cumhuriyet döneminde Atatürk, orduyu teslim ettiği Fevzi Paşaya büyük bir itimat içindeydi. Bu güvenin kaynağı hakkında onun 1918'de M. Kemal Paşayı Enver Paşanın cezalandırmasından kurtarması, kendisine yapılan cumhurbaşkanlığı tekliflerini kabul etmemesi gibi bazı sebepler gösterilse de (Ekinci, 2012) gerçek sebep onun tutkunlukla bağlı olduğu askerlik mesleğinin siyasete karışmasına karşı oluşu ve siyasi otoriteye bağlılığıdır.

Atatürk döneminde ve yapılan devrimlerde Fevzi Çakmak'ın ülke yönetimine ilişkin görüşleri ve tutumu nasıl olmuştur? Çakmak, Atatürk devrimlerini desteklediğini, devrimler yapılmadan önce Atatürk'ün kendisiyle uzun uzun görüştüğünü ve tartıştıklarını belirtmektedir (Sertoğlu, 2016: 75-77). Çakmak, hatıralarında yer verdiği bir bilgiye göre devrimler içerisinde sadece Şeker ve Kurban Bayramlarının resmi tatil günleri arasından çıkarılmak istenmesine, Türk İslam geleneklerine uymadığı gerekçesiyle engel olmuştur (Sertoğlu, 2016: 128). Atatürk'ün devrim kadroları arasında yer alanlardan Falih Rıfkı Atay'ın hatıralarına bakıldığında onun devrimlerle ilgili tutumunda farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. Atay, *Çankaya* adlı eserinde Fevzi Çakmak'ın aslında devrimlerden hiçbirine taraftar olmadığını ileri sürmektedir. Atay, devrim kadrolarının Fevzi Çakmak'a yaklaşımları hakkında bilgi verirken Atatürk'ün devrim kararını verdikten sonra, önce Diyanet İşleri Reisi Hoca Rıfat Efendi'yi çağırıp onu tatlı dille kandırdığını, sonra da "...şimdi mareşale gidelim..." diyerek Fevzi Çakmak'a gittiklerini ifade etmektedir. Atay, bu iki ismin konumunun ve onlara bu işi kabul ettirmenin önemini belirtmek için "biri camilerin ve hocaların, biri ordunun başında idi..." demektedir. Atay, ayrıca Çakmak'ın devrimlere karşı

olduğu halde devrim kadrosuyla görüşmesinde yüzlerine karşı bir şey demediğini ama ileri hareket takımı diye nitelediği devrim kadrosuna kem gözle baktığını hissettiklerini belirtmektedir (Atay, 1992:126).

1938’de Atatürk’ün ölümüyle muhtemel Cumhurbaşkanı adayları arasında Fevzi Çakmak’ın adı da geçmiş ama o ordunun başında kalmak istediğini belirterek Cumhurbaşkanı adayı olmamıştır (Gök, 1997: 77; Acar, 2006: 314). Bu konudaki tekliflere verdiği cevaplarda askerlikle siyasetin ayrılması gerektiğini ve ordunun siyasete müdahale ederek iç siyasette tahakküm vasıtası haline gelmesine karşı olduğunu ifade etmiştir (**Vatan**, 10.11.1947). Çakmak’ın askerlikle siyasetin ayrı tutulması konusundaki hassasiyeti onun askeri kişiliğinin önemli bir yönü olarak vurgulanmıştır (Baycan, 1989: 193 vd.). Çakmak, Atatürk sonrasında Cumhurbaşkanlığına İnönü’yü layık görmüş ve desteklemiştir.

2. MAREŞALİN EMEKLİ OLDUKTAN SONRAKİ DURUMU

Fevzi Çakmak, 12 Ocak 1944 tarihinde isteği dışında emekli edilmesine karşı kırgınlık göstermiş ve bir süre evinde inziva hayatı yaşamıştır. Mareşal’in emekli edilişiyle içine düştüğü durumu en iyi ifade eden benzetmeyi Atay, “kolundan yakalanıp ana baba yuvasından atılmışa dönen...” şeklinde yapmıştır (Atay, 1999: 2,128).

Fevzi Çakmak’ın inziva hayatı çok sürmemiş ve emekli olduktan kısa zaman sonra kendisini siyasetin içinde bulmuştur. Siyasete girişinde ister ailesinin, isterse sosyal çevresinin etkisi olsun sonuçta emekli edilişine karşı Çakmak Paşada makam sevgisiyle bir siyasal hırs gelişmiştir. Kendisini emekliliğe sevkeden İnönü’ye ve CHP’ye karşı oluşan bu hırsın etkisiyle çok da iyi bilmediği siyasal hayata atılmıştır.

3.FEVZİ ÇAKMAK’IN DP’DEN MİLLETVEKİLİ SEÇİLMESİ

1946 yılında Demokrat Parti’nin (DP) kuruluşuyla Türkiye, çok partili hayata geçme konusunda önemli bir adım atmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonunda tercihini ABD öncülüğündeki Batı Bloku’ndan yana yapan Türkiye, Batı’nın siyasal sistemini de alma yoluna girmiş ve çok partili hayata geçmeye karar vermiştir.

DP resmen 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuş (Eroğul, 2014: 16), henüz 6 aylıkken 21 Temmuz 1946’da seçimlere girmiştir. DP, hem 1924 ve 1930’daki çok partili hayat tecrübelerinin tekrar yaşanması korkusuyla hem de 23 yıldır bütün devlet kadrolarına hakim olan CHP ile mücadele etme güçlüğüne karşı farklı politikalar geliştirmeye yönelmiştir. Geliştirilen politikalardan birisi ünlü ve tarihi şahsiyetlerin lider olarak sunumu stratejisidir (Gülsünler-Ertürk, 2012: 95). DP, bu bağlamda, toplumda büyük bir saygınlığa sahip olan Mareşal Fevzi Çakmak Paşayı DP listesinden bağımsız milletvekili olmaya ikna etmiştir.

4. ÇAKMAK'IN MUHALEFETE KAYIŞININ AÇIKLAMASI

Mareşal'in beklenmedik bir şekilde muhalefet saflarına katılmasında fikrî ve ideolojik kaygılardan ziyade kişisel ve psikolojik etkenlerin rol oynadığı görülmektedir. Onun DP muhalefetine yakınlaşmanın yanı sıra, bazı konuşmalarında ve siyasal davranışlarında 25 yıllık askerî ve siyasî hayatına ters düşen keskin tavırlar içine girmesi de ruh hali ile açıklanabilir (Aydemir, 1985: 452, 455). Çakmak, kendisini çok önemli bir kişi olarak gören ancak sahip olduğu yüksek beklentilere kavuşamayan kimselerin girdiği kendisini önemsiz ve anlamsız hissetme duygusunun sonucu olan bazı tavırları göstermiştir.

1946'dan sonra CHP Genel Sekreterliği yapmış olan Hilmi Uran, Mareşal'in siyasal tavırlarını değerlendirirken başka önemli bir hususa temas etmektedir. Uran, Mareşal Çakmak'a Atatürk'ten bu yana gösterilen üstün saygının faydaya dayalı bir siyaset icabı olduğunu, çünkü onun diğer bazı generaller gibi ordu bozanlık yapmadığını ifade etmektedir (Uran, 2007: 378). Bununla Uran, onun itaatkâr ve uyumlu yapısına dikkat çekmekte, bu sebeple kendisinin uzun yıllar Genelkurmay Başkanlığı makamında tutulduğunu belirtmektedir.

Otoriteye itaat konusunda günlüklerinde yer alan bir not Fevzi Çakmak Paşanın karakteri hakkında ipucu vermektedir. 21 Haziran 1335 (1919) tarihli günlüğünde, yani henüz Millî Mücadele Hareketi'ne katılmamış ve İstanbul Hükümeti bünyesinde 1. Ordu Müfettişi olarak çalıştığı sırada yazdıkları dikkate şayandır. Burada Çakmak, eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile beraber Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye giderek siyasetle ilgilenmediğini ve ilgilenemeyeceğini belirttikten sonra her meşru hükümete destek olacağını, resmi hiyerarşi (silsile-i meratib), kanunî emirler ve vicdanından başka saik tanımadığını söylediğini kaydetmektedir (Hatemi, 2010: 655).

5. MUHALEFETTE FEVZİ ÇAKMAK

Fevzi Çakmak, DP'den önce birkaç defa CHP'de siyasete davet edilmiştir. İnönü, çok partili hayata geçilirken Başbakan Şükrü Saraçoğlu aracılığıyla kendisine CHP'den milletvekili olması önerisini götürmüş ancak Çakmak, İnönü'ye kırgınlığından dolayı ve onun bir lütfunu kabul etme durumuna düşmek istemediği için teklifi kabul etmemiştir (Sertoğlu, 2016: 94- 95). Cihad Baban'ın aktardığına göre teklifi kabul etmeyişi, "...askerlikte ihtiyarlayan, işe yaramayan adamın, politikada hizmeti olur mu?..." şeklinde sitemli ifadelerle açıklamıştır (Baban, 2009: 95). CHP'nin tekliflerinden sonuncusunun 1946 seçimlerine gidilirken onun DP'den aday olacağı söylentisi üzerine İnönü tarafından Başbakan Saraçoğlu aracılığı ile yapıldığı anlaşılmaktadır (Erer, 1963: 118).

Çakmak, DP'den gelen milletvekilliği teklifini partili değil bağımsız milletvekili olma şartıyla kabul etmiştir. Hatıralarında bir siyasî partiye girmek

istemediğini söylemesine karşılık Bayar'ın, partilerinin listesinden bağımsız milletvekili seçilmeyi teklif etmesiyle bunu kabul ettiğini belirtmektedir (Sertoğlu, 2016: 97- 98). DP tarafından adaylığı açıklanan Çakmak bunun üzerine basına yaptığı açıklamada, tek partili yönetimin artık Dünyada iyi karşılanmadığı, Dünyanın ilerlediği, DP'nin çok partili yönetime geçilmesinde görev almasının ciddi bir fedakârlık ve vatanseverlik olduğu şeklindeki görüşlerini ortaya koymuştur (Erer, 1963: 119).

Çakmak, Bayar'ın kendisini DP'ye almasındaki siyasal amacını yorumlarken bununla hem DP'yi CHP ile muvazaa içinde kurdukları eleştirilerinden hem de komünizm suçlamasından kurtulma beklentisi içinde olduğunu ileri sürmektedir (Sertoğlu, 2016: 99, 101).

Mareşal Fevzi Paşanın DP listesinden milletvekili seçilerek siyasete girmeye razı oluğunda, emeklilik sonrası içine düştüğü boşluğun ve İnönü'ye gösterdiği kırgınlığın büyük bir rolü bulunduğu açıktır. 25 yıldır Atatürk ve İnönü ile birlikte devletin çatısını oluşturan 4-5 kişiden biri olmasına rağmen kolayca muhalif bir siyasi hareketle yakınlık kurmasının başka bir açıklaması bulunmamaktadır. Zira onun bu siyasal davranışında siyasi görüş ayrılığının herhangi bir etkisi yoktur. Sebep fikrî veya ideolojik değil kişiseldir. Keskin dönüşüyle Çakmak, CHP kamuoyunun tepkisini çekmekte gecikmemiştir. İnönü aleyhinde konuşmaya, onu gözden düşürmeye yönelik sözler söylemeye de bu tarihten sonra başlamış olduğu anlaşılmaktadır. Hatıralarında 1921'de Sakarya Savaşı'ndan sonra TBMM'nin İnönü'yü idama mahkum ettirmekten kendisinin kurtardığını (*Hürriyet*, 10.04.2002) iddia etmesi buna örnek gösterilebilir.

Fevzi Çakmak, Cumhuriyet döneminin ilk çok partili seçimi olan 21 Temmuz 1946 seçimlerinde DP listesinden, DP lideri Bayar'dan daha fazla oy alarak bağımsız İstanbul milletvekili seçilmiştir. Mazbatasını bizzat İstanbul Valisi Erenköy'deki evinde Mareşal'e takdim etmiştir (Toker, 1990:130).

6. FEVZİ ÇAKMAK'IN CUMHURBAŞKANI ADAYLIĞI

1924 Anayasası'nın partili cumhurbaşkanlığına dayalı hükümet sistemi gereği Türkiye'de her milletvekili genel seçiminden sonra yapıldığı gibi 1946 seçimlerinden sonra da yeni cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Bu seçim Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birden fazla adayın katıldığı ilk cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. 5 Ağustos 1946 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde CHP'nin adayı olan İsmet İnönü'nün karşısına Fevzi Çakmak cumhurbaşkanı adayı olarak çıkarılmıştır. Daha önce üç defa cumhurbaşkanlığı teklifi aldığı ama reddettiği ileri sürülen (*Hürriyet*, 10.04.2002) Çakmak bu defa gerçekleşen adaylığında DP'nin 59 oyunu almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 8- 1: 3-4). Basında çıkan bazı haberlere göre, Fevzi Çakmak Paşa, o gün Cumhurbaşkanı seçilen

İnönü'yü tebrik etmemek için oyunu kullandıktan hemen sonra Genel Kurul'dan ayrılmıştır (*Tanin*, 06.08.1946). DP'nin halk tarafından kabul görmesinde ve kararsız vatandaşların reyini etkilemede Fevzi Çakmak'ın çok önemli etkisi olduğu bilindiği için (Baban, 2009: 118) CHP onun etkisini ve gücünü dengeleyebilme düşüncesiyle bir başka Kurtuluş Savaşı aktörü olan Kâzım Karabekir'i 1946 seçimlerinden sonra CHP'den TBMM Başkanı seçirmiştir. Burada da ünlü ve tarihi kişilerin lider olarak sunulması stratejisi karşımıza çıkmaktadır.

7. FEVZİ PAŞANIN DP'DEKİ MÜCADELESİ

Fevzi Paşanın, milletvekili olarak Meclis çalışmalarına başladıktan sonra dikkat çeken ilk konuşmalarından birisi 21 Temmuz seçimlerinin dürüst yapılmayışi hakkındadır. Çakmak, 26 Ağustos 1946 tarihli TBMM oturumundaki konuşmasında, seçimlere zor ve hile ile fesat karıştırıldığını ileri sürerek millî hakimiyetin tesisinin bütün milletvekillerinin namus borcu olduğunu ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 8-1: 154-155).

Seçimlerde hileye başvurulduğu söylentileri yayıldığında İstanbul Valisi ve Belediye Başkanına bir milletvekili adayı ve bir vatandaş olarak işin gerçeğinin araştırılıp düzeltilmesi amacıyla telgraf çekmiştir. Gazetelere verdiği beyanlarda da seçime hile karıştırılıp sonuçların tersyüz edilmiş olduğunu ifade etmiştir (Erer, 1963: 140-141, 145-146).

Yeni TBMM oluştuğundan sonra siyaset kurumu kendi mecrasında akmaya devam ediyordu. Bu arada Meclisin ilk muhalefet partisi DP içinde CHP iktidarına ve İnönü'ye karşı nasıl muhalefet yapılacağı konusunda kısa zamanda bir ayrışma yaşanmaya başlanmıştır. Partinin lider kadrosu ile parti içinde kamuoyunun "müfritler" olarak adlandırdığı grup ılımlı muhalefet ile sert muhalefet tercihi arasında ayrı düşümler. DP parti yönetimi ılımlı muhalefeti tercih ederken müfritler sert muhalefet yapılmasından yana olmuşlardır. Örneğin parti yönetimi seçimdeki haksızlıklara karşı çıkmakla birlikte Meclisi boykot etme yoluna gidilmesini benimsememiştir. Ancak parti içindeki sertlik yanlıları parti yönetiminin tavırlarını fazla yumuşak bulmaktaydı. Mareşal Çakmak da DP içinde müfrit denilenlerin arasındaydı ve o da CHP'ye daha sert muhalefet yapılmasından yanaydı. DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in öncülüğündeki sertlik yanlıları Mareşal'in ününden de yararlanmak istedikleri için iktidar partisiyle mücadelelerinde bir süre sonra onu öne geçirdiler.

DP'nin 7 Ocak 1947 tarihinde yapılan 1.Büyük Kongresi'ne Mareşal Çakmak alkışlar arasında katıldı. Sertlik yanlıları, özellikle de Meclise milletvekili olarak giremeyenler bu kongrede Mareşal'i Celal Bayar'ın yerine Genel Başkanlığa seçtirmek istemişlerdir (Toker, 1990: 169-170). Ancak Çakmak bu konuda istekli davranmadığı için sonuç alınmamıştır. DP yönetimi, hem CHP iktidarıyla hem de

parti içi muhalefetle mücadele etmek zorunda kalmıştır. DP yönetici kadrosunun mücadele ettiği siyasilerden birisi de Çakmak Paşadır. Bayar, onun aşırılık yanlılarınca yönlendirildiğini düşünüyordu.

DP, 1947 Kurultayı'nda bir "Hürriyet Misakı" yayımlamıştır. Misak'ta gelecek seçimlerin dürüstlük ve tarafsızlığını sağlamaya dönük olarak demokratik ve güvenceli bir seçim kanununun yapılması, anayasaya aykırı bazı kanunların değiştirilmesi, devlet başkanı ile parti başkanlığının aynı kişide birleşmemesi, idarenin tarafsızlığının sağlanması gibi taleplere yer veriliyordu. Misak kabul edilmezse Meclisin terkedileceği ve sine-i millete dönüleceği ilan ediliyordu (Eroğul, 2014: 35). Hürriyet Misakı parti içi muhalefetin Kongredeki başarısı sayılabilir ve bu karardan memnun olmuşlardır. Çakmak'ın da içinde yer aldığı parti içi muhalifler Kongreden sonra Hürriyet Misakı'nda alınan kararlara parti yönetiminin uyup uymadığını takip etmişlerdir.

8. İNSAN HAKLARI CEMİYETİ VE FEVZİ ÇAKMAK

Emeklilikten sonra muhalefet saflarına kayan Fevzi Paşanın bir süre içinde bulunduğu çalışmalardan birisi de İnsan Hakları Cemiyeti (İHC) girişimidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dünyanın bir çok ülkesinde yaygınlaşan insan hakları çalışmaları Türkiye'de de kendisini göstermiş ve bu amaca dönük çok sayıda kuruluş ortaya çıkmıştı. Ali Fuat Başgil, Nihat Erim gibi siyasetçiler insan hakları çalışmaları yapan dernekler kurmuşlardır. Bu tür derneklerden birisi de DP'li ve sol görüşlü kişilerin bir araya gelerek 17 Ekim 1946'da kurdukları ve başkanlığına Fevzi Çakmak'ı getirdikleri İHC'dir (Kabacalı, 1994:203).

Derneğin kurucuları arasında DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, Emekli General Sadık Aldoğan gibi DP'lilerin yanında gazeteci Zekeriya Sertel, Tefvik Rüştü Aras, Cami Baykut gibi sol görüşlü olduğu bilinen kişiler de vardır (Toker, 1990:144,149). Cami ve Tefvik Rüştü Beyler Fevzi Paşanın eskiden beri arkadaşlarıdır. Atatürk'ün Dışişleri Bakanlığını yapmış olmasına rağmen T. Rüştü Aras ile Sertel ve Baykut İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet yanlısı tutum takınan kimselerdir. Dernek kurulduktan kısa süre sonra basında ve kamuoyunda ağır eleştirilere maruz kalmıştır. CHP yanlısı basın ve kamuoyu başta olmak üzere antikomünist çevrelerde dernek aleyhinde kampanya başlatılmıştır. Eleştirilerin odak noktası, komünizm yanlısı kişilerin kendilerini insan hakları kavramıyla maskeleyerek ideallerine hizmet etmek amacıyla oldukları idi (*Ulus*, 23.10.1946). İHC girişimini eleştirenler Fevzi Çakmak'ın toplumdaki itibarından yararlanmak amacıyla onun komünistlerce kullanılmak istenildiğini ileri sürmüşlerdir (*Tanin*, 23.10.1946). Komünistlerle işbirliği yaptığı suçlamalarına (Erer, 1963: 171) verdiği cevaplarda Çakmak önce bu derneğin siyasi amaçlı olmadığını, komünistlikle suçlananlar konusunda da bunun ispatlanmadığını ifade etmiş ama daha sonra

tepkilere boyun eğerek bu girişimden ayrılmıştır. Bu olayda da Çakmak'ın siyasal yetersizliği kendisini göstermiştir. Birlikte hareket ettiği kişileri doğru tanıyamadan yola koyulduğu için müşkül bir duruma düşmüş ve geri adım atmak zorunda kalmıştır. Derneğe yönelik basında ve kamuoyunda oluşan tepkiler sonuç vermiş ve diğer DP'li kurucuların yanı sıra Fevzi Çakmak da bir basın açıklaması yaparak sol eğilimli kişilerle işbirliği yapamayacağını açıklamış (Tınal, 2000: 120) ve dernekle ilişkisini kesmiştir.

9. FEVZİ ÇAKMAK HALK HAREKETİNE TEŞVİK EDİLİYOR

Fevzi Paşa etrafındaki tartışmalar esnasında onun aleyhinde en çok kullanılan argüman Cami Baykut ve Zekeriya Sertel'in, 2 Eylül 1946 tarihli, Fevzi Çakmak'a yazdıkları önemli bir mektuptur. Adı geçen kişiler mektupta Mareşali Meclis'i terkedip halk arasına katılarak mücadele etmeye çağırırlar. Sertel ve Baykut, CHP'li İçişleri Bakanı Sökmensüer tarafından 29 Ocak 1947'de Meclis'te okunan bu mektupta Çakmak'a, Meclis kürsüsüne çıkarak Meclisin, Cumhurbaşkanının ve Hükümetin gayrimeşru olduğunu ilan etmesini; böyle bir Mecliste kalarak sorumluluklarına ortak olamayacağını bildirmesini; gemisi batmakta olan bir amiral gibi bayrağını alarak dışarıda halkla beraber onun hakkını ve davasını savunmasını tavsiye etmektedirler (TBMM Tutanak Dergisi, 8-4:71-72). SSCB ile gerilim yaşanan bir dönemde gündeme gelen, müsveddesi sonradan Sertel'in evinde bulunmuş ve devlet kayıtlarına geçmiş olan (Toker, 1990: 145-146) mektup DP'de Mareşal aleyhinde bir atmosfere yol açmıştır. Çakmak ise, mektupla kendisinden istenenleri yapmadığına göre bu mektubun önemli olmadığını söyleyerek kendisini savunmuştur.

Baban ise, İHC ile ilgili konuda DP'lileri suçlamakta ve Çakmak Paşanın DP'lilerce bu işin içine itildiğini ileri sürmektedir. Baban, DP'nin CHP'ye olan muhalefeti her yönden ileri götürmek amacıyla solcuları da muhalefet saflarında örgütlemeye çalıştığını, Mareşal Çakmak'ın saflığından yararlanarak muhalefet etme noktasında onu aşırı solcularla bile bir araya getirmek istediğini iddia etmektedir (Baban,2009:101). Baban, Cemiyet'e mesafe koymasını konusunda Çakmak'ı kendisinin ikna ettiğini ve ilgili basın açıklamasını kendisinin hazırladığını kaydetmektedir (Baban, 2009: 108). Baban'ın Çakmak'ın DP'lilerce solcularla işbirliğine itildiği iddiası gerçeklerle pek örtüşmemektedir. En azından bu iddiayı destekleyecek bulgular yoktur. Bu girişim, Mareşal'in kişisel hareketinden kaynaklanmışa benzemektedir. Kaldı ki, Çakmak'ın dernek girişiminin DP'ye de zararı dokunmuştur.

Fevzi Çakmak'ın kendi inisiyatifinden bağımsız olarak bazı sol grupların onun şöhretinden yararlanmak üzere 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurmayı düşündükleri bazı siyasi partilerde ona da yer vermek istedikleri anlaşılmaktadır.

Bir iddiaya göre 4 Aralık 1945 tarihli meşhur *Tan Gazetesi* Baskını, aslında Cami Baykurt'un (Baykut?) *Yeni Dünya* Gazetesine yöneliktir. Çünkü, Baykurt, Fevzi Çakmak'ı da dahil etmek istediği bir parti kurma hazırlığında idi ve *Yeni Dünya*'nın da tahrip edildiği bu olaylardan sonra Baykurt bu girişimden vazgeçmiştir (Bayır, 2011: 52, 54).

Fevzi Paşa, siyasete yeni atılan birisi olarak, görünüşte milliyetçi ama gerçekte solcu olanlarca istismar edilmiş gibi görünmektedir (Omur, 1965: 118). O sıralarda basında ve kamuoyunda Mareşalin komünistlerce kullanıldığına dair CHP cenahından yapılan eleştiriler ve buna Çakmak ve çevresinin verdiği cevaplar çokça yer tutmuştur.

10. HALKIN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ MÜCADELESİ

Fevzi Çakmak 1946 yılında girdiği siyasal hayatta halkın hak ve hürriyetleri uğruna mücadele ettiği söylemini dillendirmiştir. Halkla yaptığı görüşmelerde, basın açıklamalarında, röportajlarda bunu dile getirmiştir.

1947 yılının Eylül ayında kendisiyle yapılan bir röportajda milletin hürriyetleriyle Kuva-yı Milliye ruhu arasında ilişki kurmuştur. Söz konusu röportajda Kurtuluş Savaşı'nda kurulan birlik ruhu kastedilerek Kuva-yı Milliye ruhunun devam edip etmediğinin sorulması üzerine kişisel menfaatler düşüncesinin bu ruhu zedelediğini, milletin hakiki hürriyetine tekrar kavuşması durumunda bunun tekrar kurulabileceğini ifade etmiştir (Akin, 11.09.1947). 10 Kasım 1947 tarihinde bir gazeteye verdiği mülakatta da halkın haklarını savunmakta, hürriyet ve demokrasi mücadelesinde halka zorluk çıkarılmaması gerektiğini ifade etmektedir (Vatan, 10.11.1947). Çakmak, MP kurulduktan sonra yayımladığı 22 Temmuz 1948 tarihli Beyanname'de de benzer temaları vurgulamıştır. Bu arada Mareşal Çakmak'ın, halkın hak ve hürriyetlerini savunmak için yola çıktığından söz ederken sadece son iki yıla göndermede bulunduğu, kendisinin yönetim çatısının önemli bir ayağı olduğu tek parti iktidarı dönemindeki hak ve özgürlük ihlallerine değinmediği dikkat çekmektedir.

11. FEVZİ ÇAKMAK'IN DP İLE ARASININ SOĞUMASI

DP'de siyasete atılan Fevzi Paşa, askerlik mesleğindeki düzenlilik ve kurallılığı burada bulamamış ve kısa süre sonra siyasal hayattaki dedikodu, entrika ve kıskançlıklarla karşılaşmaya başlamıştır. DP kadroları ile arası kısa zamanda çeşitli sebeplerle soğumaya başlamıştır.

Bu sebeplerin başında Fevzi Çakmak'ın görmek istediği muhalefet tarzı ile DP yönetiminin sürdürdüğü muhalefet anlayışının farklılığı gelmektedir. Diğer sebeplerin çoğu buna bağlı sebeplerdir. Çakmak, DP muhalefetini yumuşak bulmaktadır. Çakmak'ın DP ile arasını soğutan gelişmeler birkaç maddede toparlanacak olursa şunların altı çizilebilir:

Birincisi Çakmak, DP'de, Kenan Öner ve Ahmet Tahtakılıç gibi müfrit görülen DP'lilerle birlikte Bayar ve Menderes'in İnönü ile görüşmeler yapmasını sorgulayacak (Toker, 1990:218) kadar uzlaşma karşıtıdır. Bu noktada onun 4 Aralık 1945'te DP kurulmadan kısa süre önce Bayar'ın İnönü ile yaptığı görüşmede varıldığı belirtilen uzlaşmaya ve sonraki uzlaşma çabalarına karşı olduğu anlaşılmaktadır.

1946'daki İHC olayı da Mareşal'in DP'den uzaklaşmasına yol açmıştır. DP listesinden Meclis'te bulunan Çakmak'ın, içinde komünistlerin bulunduğu bir girişimde yer alması DP'de iyi karşılanmamıştır (Çaylak, 2007:23).

Bundan başka Çakmak'ın, CHP'ye kızgın olduğu bir sırada söylediği nakledilen bir sözü DP'de kabul görmemiş ve parti ile ilişkilerine zarar vermiştir. Bu, SSCB'nin Türkiye'den toprak talebi yüzünden bu ülke ile gergin ilişkilerin yaşandığı sıralarda, 1947yılında Çakmak'a atfedilen bir sözdür. Buna göre Fevzi Çakmak, birçok kaynakta geçtiğine göre, Doğu'da veya Erzurum'da bir kolordusu olsaydı buna dayanarak 1946 seçimlerinde hile yapan (ve tabii ki kendisine değer vermeyen) Ankara'ya defolun diyecek ve onları hizaya getirebilecekti (Baban, 2009: 116; Aydemir, 1985:455).

Çakmak ile DP arasının bozulmasında DP'deki liderlik mücadelesi ve gelecek cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili spekülasyonlar etkili olmuş mudur? Çakmak'ın 1947 Kongresi'nde DP lideri seçilmemesini onun partiden kopmasının ve MP'ye geçmesinin sebebi olarak görenler (Eroğul, 2014: 54) olmakla birlikte bunu destekleyecek güçlü deliller bulunmamaktadır. DP'deki liderlik mücadelesi ile ilgili olarak Çakmak'ın hatıralarında birçok iddiaya yer verilmektedir. Bu noktada o İnönü ve Bayar'ın kendisinin gelecekteki muhtemel bir cumhurbaşkanlığına karşı işbirliği yaptıklarını ileri sürmektedir. Çakmak, bir yerde DP ile aralarının soğumasının bir sebebi olarak Bayar'ın kendisine karşı olan kıskançlığını gündeme getirmektedir. Buna göre Celal Bayar, 1946 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde DP milletvekillerinin Fevzi Çakmak'a oy vermelerinden yola çıkarak gelecek seçimlerde iktidara gelme ihtimali beliren DP'nin cumhurbaşkanlığına Çakmak'ı getirebileceğinden endişe etmiş ve bu makama kendisinin gelebilmesi için Fevzi Çakmak'ın uzaklaştırılması gerektiğini düşünmüştür (Sertoğlu, 2016: 105-106).

Çakmak, hatıralarının bir başka yerinde de İnönü'nün kendisinin muhtemel bir cumhurbaşkanlığına karşı DP ile pazarlık yaptığını iddia etmektedir. Çakmak, DP ile arasının soğumasının başlangıcını 12 Temmuz Beyanname'si'ne dayandırırken 12 Temmuz uzlaşmasında İnönü'nün, kendi yerine geçmesinden çekindiği Fevzi Çakmak'ı harcamaları karşılığında, seçim sistemi ve Cumhurbaşkanının tarafsızlığının sağlanması konularında DP'nin istediği

düzenlemeleri yapacaklarını söylemiş, Bayar da bunu kabul etmiştir. Çakmak, bu tarihten sonra kendisine olan ihtiyaçları azaldığı için DP'lilerin kendisine soğuk davranmaya başladıklarını ileri sürmektedir (Sertoğlu, 2016:105).

Son ve en önemli sebep 12 Temmuz Beyannamesi'dir. Ocak 1947 Kurultayı'nda ilan edilen Hürriyet Misakı'nda yer verilen taahhütlere uyulup uyulmadığı parti içi muhaliflerce takip edilirken gergin olan iktidar ve muhalefet ilişkilerini yumuşatmak amacıyla yayımlanan 12 Temmuz Beyannamesi DP'deki çatlağı büyütülmüştür. Cumhurbaşkanı İnönü, iktidar partisinin Genel Başkanı Peker ve muhalefet partisi Genel Başkanı Bayar'la yaptığı görüşmelerden sonra 12 Temmuz 1947'de iki tarafı uzlaştırıcı meşhur 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayımlamıştır. Bunda İnönü, partilerin demokrasinin vazgeçilmez unsurları olduğunu, kendisinin bütün partilere eşit mesafede bulunduğunu, belirtiyordu (Erer, 1963: 216-217). Türk siyasal hayatında kalıcı izler bırakan 12 Temmuz Beyannamesi, artık geri dönülemez şekilde çok partililiğe geçişin kabul edildiği, muhalefete baskı yapılmayacağı, rahat çalışabileceği anlamına geliyordu. Beyanname, CHP Hükümeti ile DP muhalefeti arasında bir uzlaşma sağlarken sertlik yanlısı DP içi muhaliflerin ayrışmasına yol açmıştır. Çakmak da bunlar arasındadır. Anılarında 12 Temmuz uzlaşmasından sonra CHP'ye muhalefetin yumuşamasından hoşlanmadığını kaydeden Fevzi Paşa, bu durumun ortada bir muvazaa bulunduğu inancını yarattığını belirtmiştir. Bu aşamada Çakmak, MP'yi kastederek DP'den ayrılan bazı arkadaşlarının gerçekten muhalefet yapacak bir parti kurduklarını ve şeref başkanlığına kendisini getirmek istediklerini söylemeleri karşısında DP'den kopup bu partiye yakınlaşmıştır (Sertoğlu, 2016:106-108).

12. FEVZİ ÇAKMAK MİLLET PARTİSİ'NDE

Fevzi Çakmak'ın 1946-50 arasındaki en dikkat çekici siyasal rolü Millet Partisi'ndeki (MP) yeridir. DP'de ortaya çıkan parti içi muhalefet parti yönetiminin CHP iktidarına yeterince muhalefet yapmadığı kabulünden hareketle bir muvazaa iddiası ortaya atmıştır. Kamuoyundaki adıyla müfritler, DP içinde 12 Temmuz 1947 uzlaşmasından sonra sert bir muhalefet yürütmeye başladılar. Beyanname işini bir muvazaa kabul edip bu iddiayı daha sonra MP zamanında da sürdürdüler. MP'nin uzlaşmaya karşı siyasetini Genel Başkan Bayar, 13 Ağustos 1948 tarihli bir basın açıklamasında „DP'nin iktidarla uzlaştığını ima ederek şöyle ortaya koymuştur:“...şimdiye kadar bütün muhalefetlerle ve muhaliflerle esaslar bir yana bırakılarak barışmalar ve anlaşmalar yapılabilmektedir, Millet Partisiyle bu yapılamayacaktır...” (Kudret, 13.08.1948).

DP'de ayrışma yaşanmasının bir başka sebebi de milletvekili maaşlarına yapılan zam konusunda alınacak tavır olmuştur. 1947 sonlarında başlayan zam tartışmaları sonunda oluşan çatlaktan dolayı Mart 1948'de DP'den Sadık Aldoğan,

Kemal Silivrili, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu ve Osman Nuri Köni ihraç edilmişlerdir. İhraç edilenlerle fikir birliği yapan Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer de Parti Genel İdare Kurulu üyeliğinden çekilmişlerdir (Eroğul, 2014:52-53). Bir süre sonra bunlar da partiden ihraç edilmişlerdir. Tartışmaların ve ayrışmanın odak noktası, maaş zammına hayır denmesine rağmen DP'li milletvekillerinin yapılacak zamlı maaşları alıp almaması gerektiği konusundadır. Parti yönetimi zam teklifine hayır deme ama zamlı maaşları DP Genel Merkezi'ne bağışlama yanlıydı. DP yönetimi, parti içi muhalif milletvekillerinden maaşlarını partiye bağışlamayanların isimlerini ilan ederek kendilerini zor duruma düşürmüştür. Aslında zam konusunun görünüşte bir sebep olduğu, esas çekişmenin parti içindeki kişisel hesaplar ve iktidar mücadelesi olduğu kabul edilebilir.

12 Temmuz Beyannamesi'nden ve Aralık 1947-Mayıs 1948 arasında yaşanan milletvekili maaşlarına zam tartışmalarından sonra DP'den kopanlardan Kenan Öner Ocak 1948'de yeni bir parti için harekete geçti. Bu yolda Mareşal Çakmak, Hikmet Bayur gibilerle işbirliği başlatan Öner, Mareşal'i MP fikrine ikna etmiştir (Toker, 1990: 227-228). Fevzi Çakmak artık bir Millet Parti'lidir.

DP'deki muhalif milletvekilleri Meclis'te Mayıs 1948'den itibaren Müstakil Demokratlar Grubu adıyla bir grup şeklinde hareket etmişler (Eroğul, 2014:54), 1949 Kurultayı'nda DP ile yolları tamamen ayrılınca da MP'ne katılmışlardır.

Millet Partisi 19 Temmuz 1948'de kurulmuştur. Kurucular, Kenan Öner, Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Mustafa Kentli, Enis Akaygen'dir (Eroğul, 2014: 54). MP'nin ilk Genel Başkanı Yusuf Hikmet Bayur olmuştur. Fahrî Genel Başkan olan Fevzi Çakmak, MP'lileri daha samimi bulduğunu ve bunların ciddi muhalefet yapacaklarına inandığını kaydetmektedir. Bundan dolayı da fahrî başkanlığı kabul etmiş ve 22 Temmuz 1948'de bir beyanname yayımlamıştır (Omur, 1965: 168). Çakmak'ın fahrî başkanlığı 1950'de ölene kadar sürmüştür. MP, Mareşal Çakmak'ı öne sürerek DP'nin muhalefet rolünü kendi eline almaya çalışınca DP'li Adnan Menderes, Mareşal'e karşı tarihe geçen şu sözleri söylemiştir: "...Demokrat Parti adsız kahramanlar partisidir. Üniforma ve isim partisi değildir..." (Erer, 1963: 239).

Mareşal Çakmak'ın 22 Temmuz 1948 tarihli Beyannamesi'nde 1946 seçimlerinin hileli olduğuna, DP muhalefetinin yetersiz bulunduğu ve gerçek muhalefet yapılmasına olan ihtiyaçtan dolayı yeni bir parti kurulduğuna değinilmektedir. Söz konusu Beyanname'de özel teşebbüsün serbest bırakılması, devlet menfaatleri bahanesiyle yapılan haksızlıkların kaldırılması, vergilerin azaltılması, halkta ve gençlikte millî duyguların geliştirilmesi, çocukların din bilgisi edinme imkânlarının sağlanması gibi taahhütlere de yer verilmiştir

(Sertoğlu, 2016: 108-109). Çakmak, Beyanname'den kısa süre sonra 8 Ağustos 1948'de MP'nin dış politika anlayışı hakkında basına bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamasında Çakmak, BM ülküsüne bağlı olduklarını, İngiliz İttifakına ve ABD dostluğuna büyük değer verdiklerini ifade etmiştir (*Kudret*, 08.08.1948).

Millet Partisi, programında Cumhuriyetçilik, adalet, liberallik ülküsü ve milliyetçiliği kendine esas kabul etmiştir. Gayesini milli iradeyi hâkim kılmak şeklinde belirtmiştir. Parti hedefleri arasında devlet ve parti başkanlıklarının birbirinden ayrılmasını, çift meclisli bir parlamento oluşmasını ve Anayasa mahkemesinin kurulmasını belirtmiştir. 1924 Anayasası'nda CHP'nin siyasi ilkelerini devletin ana vasıfları haline getiren Anayasa'nın 2. Maddesinin kaldırılmasından yana olduğunu ifade etmiştir.

Fahrî genel başkanlığını Çakmak'ın yürüttüğü MP kamuoyunda uyandırdığı ilgiye paralel bir başarı gösterememiştir. Mareşal Çakmak'ın askerî ünü, kısa süre önceki geçmişini sorgulamaksızın din ve vicdan hürriyetinden bahsetmeye başlaması halkı etkilemiş ve halk Mareşal'i yüceltmıştır. MP etrafındaki ümitlenme 1950 seçim sonuçlarına yansımamış, % 3.1 oy alan parti 1 mv. çıkarmıştır. Belki Çakmak'ın 1950 seçimlerinden kısa bir süre önce ölmesi sonuçları etkilemiş olabilir. Zira MP, lidere-kişiye bağlı bir parti görünümündeydi. MP, kendisine muhalif çevrelerde bazen komünistlikle bazen de çocuklara dinî bilgilerin öğretilmesi ile ilgili önerilerinden dolayı irtica ile suçlanmaktaydı. Parti, 1954 yılı Ocak ayında Ankara Ağır Ceza Mahkemesi tarafından laikliğe aykırı faaliyet yürüttüğü gerekçesiyle kapatılmıştır.

13. FEVZİ ÇAKMAK SON GÜNLERİNE KADAR SİYASETİN İÇİNDE

Fevzi Çakmak'ın ömrünün son zamanlarında ağır hastayken bile siyasetle ilgilendiği görülmektedir. 1950 yılının Ocak ayından itibaren bir yandan tedavi görmekte, bir yandan da siyaset gündemini yakından takip etmektedir. Örneğin 16 Şubat 1950 tarihli günlüğünde TBMM'de Seçim Kanunu'nun kabul edildiğini ve yalnız MP'nin oy vermediğini kaydetmektedir. Yine bu günlerde İstanbul'da düzenlenen MP'nin İl Kongresiyle de yanına gelip gidenler aracılığıyla ilgilenmektedir (Hatemi, 2010: 863-865, 869). Mareşal, hayatının son günlerinde bir beyanname yayımlamış ve gazetelere beyanatlar vermiştir. Örneğin 30 Mart 1950 tarihli günlüğünde *Yeni Sabah* gazetesi muhabirine beyanat verdiğinden bahsetmektedir (Hatemi, 2010:870). Fevzi Çakmak, 10 Nisan 1950'de ölmüştür (Erer, 1963: 265). Ölümünden birkaç gün önceki günlüklerinde 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Kastamonu ve Ankara halkının kendisini mebus seçmek istediklerini kaydetmektedir (Hatemi, 2010:870). 2 Nisan 1950 tarihli günlüğünde ise MP'nin Seçim Beyanname'si'ni imzaladığını kaydetmektedir (Hatemi, 2010: 870). Söz

konusu Beyanname'de, son 4 yılda demokrasiye değil tahakküme, şahsi nüfuzun artmasına doğru gidildiği, MP'nin hürriyet ve medeniyet yolunda yürüyüşü temsil ettiği, memlekette maddi ve manevi güven sağlanacağı, şef usulünün sona erdirilmesi gerektiği ve benzeri hususlar vurgulanmıştır (*Kudret*, 09.04.1950).

Fevzi Çakmak, ölüm şekli ve cenaze töreniyle de siyasi gündem oluşturmuştur. Birçok ünlü siyaset ve devlet adamının ölümünde yapıldığı gibi onun ölümünde de şüphe iddiaları ortaya atılmıştır. Eşinin açıklamalarına dayanarak Fevzi Çakmak'ın hastanede şüpheli bir şekilde öldüğü daha doğrusu tedavi gördüğü hastanede bir komplo ile öldürüldüğü iddia edilmiştir (*Milli Gazete*, 31.03.2015). Ölümünde Hükümetin yas ilan etmemesine ve devlet radyosunda cenaze günü eğlence programlarının devam etmesine tepki gösteren halk kesimleri olaya fiilen el atarak bazı yerlerde bayrakları yarıya indirtmiş, eğlence yerlerini kapattırılmışlardır. Resmi töreni kabul etmeyen vatandaşlar, cenazeyi dini törenle kaldırmışlar, resmi yetkilileri protesto etmişlerdir (Yılmaz, 2010: 68). Hükümet yetkilileri o günü korkulu bir şekilde geçirmiştir.

14. MP'NİN DP VE CHP İLE İLİŞKİLERİ

MP sadece iktidara karşı değil belki daha fazla olarak diğer muhalefet partisi DP'ye karşı da mücadele etmiştir. Taban olarak küçük ama siyasal olarak etkili bir parti olan MP'nin TBMM'de ve kamuoyunda sesini yükseltmesi, bu partiye karşı CHP ve DP'nin bazı konularda birlikte hareket etmesine yol açmıştır. Bunun somut bir örneği, 1949 yılında Türk Ceza Kanunu (TCK) düzenlenmesinde yapılan işbirliğidir. İki parti, TCK'nın 163. Maddesi ile dini siyasete alet edenlere ceza verilmesini sağlamışlardır. DP kurucularından Fuat Köprülü, Meclis konuşmasında bu maddeyi savunmuştur. Bu düzenlemenin MP'ye karşı yapıldığı ve 1954 yılında partinin laikliğe aykırı faaliyetlerden dolayı bu maddeye dayanılarak kapatıldığı bilinmektedir.

Buna karşılık 1950 seçimleri yaklaşırken DP ile MP'nin CHP'yi iktidardan düşürmek için seçimlerde işbirliği yapacakları, hattâ birleşecekleri şeklinde söylentiler de çıkmıştır. Mareşal Çakmak'ın, Kânunusani (Ocak) 1950 tarihine ait günlüklerinde not ettiği bu söylentiler gerçekleşmemiştir. Çakmak, 3 Ocak 1950 tarihli günlüğünde, gazetelerin bir gün önce ortaya attıkları bu anlaşma iddiasını tekzip ettiklerini kaydetmektedir (Hatemi, 2010: 857). Mareşal, Cafer Tayyar Paşanın da kendisine 15 Ocak 1950 tarihinde iki muhalefet partisinin birleşerek seçimleri kazanmasını tavsiye ettiğini ifade etmektedir (Hatemi, 2010:858).

15. İNÖNÜ VE BAYAR'A SUİKAST MESELESİ VE FEVZİ ÇAKMAK

1949 yılının Kasım ayında, MP Denizli milletvekili Reşat Aydın'ın MP'li bazı milletvekillerince İnönü ve Bayar'a suikast düzenleneceği ve sonra partinin bir

hükümet darbesi yaparak iktidarı ele alacağı şeklinde bir ihbarı gündeme gelmiştir. İhbar üzerine polis, MP'li Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna'yı tutuklamış, adı geçen milletvekilleri bir hafta tutuklu kalmışlardır. Çakmak anılarında bu ihbarın hayal ürünü olduğunu ve bu komplonun MP'ye darbe vurmak amacıyla yapıldığını kaydetmiştir. Bunun ardından politikaya girmekle perişan halde olduğunu dile getirerek (Sertoğlu, 2016:114-115) pişmanlığını ortaya koymaktadır. Çakmak politika oyunları içinde aradığını bulamamış birisi olarak yaşananların özlenen demokrasiye uygun olmadığından şikayet etmektedir.

16. SONUÇ

Fevzi Çakmak, Osmanlı Devletinin son döneminde yetişmiş ve askerî yönü ağır basan asker- siyasetçi kişilerden birisidir. Millî Mücadele'ye geç katılmakla birlikte Anadolu'ya geçtikten sonra Ankara Hükümeti bünyesinde önemli görevler almıştır. Çakmak, karakter olarak statükocu ve muhafazakâr birisidir. Otoriteye itaatkâr yapısından dolayı Mütareke döneminde Saray ve İstanbul Hükümeti'nin politikaları dışında bir yol arayışına girmemiş ve İstanbul'un işgaline kadar burada kalıp çalışmayı tercih etmiştir. İşgalden sonra mecburiyet altında Ankara'ya geçmiştir. Mareşal unvanı alacak kadar askerî yetenekleri güçlü olan Fevzi Çakmak'ın, Ankara Hükümeti'ne katıldıktan sonra aldığı ilk siyasi görev Millî Müdafaa Vekilliği olmuştur. Bunun ardından İcra Vekilleri Heyeti Reisi olmuştur. Askerlik mesleğine olan tutkunluğu çok yüksek olan Çakmak, 1924'ten itibaren kesintisiz 20 yıl Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. 20 yıllık Genelkurmay Başkanlığı Fevzi Paşanın askerî ve siyasi hayatı için olduğu kadar Türkiye Cumhuriyeti tarihi için de çok önemlidir.

Fevzi Çakmak'ın askerî yetenekleri ne kadar güçlü ise siyasi yetenekleri o kadar zayıftır. Atatürk Fevzi Çakmak Paşayı, statükoya bağlı, siyasal meselelerde kişisel bir görüş ve duruş ortaya koymayan edilgin kişiliğinden ve karakterinden dolayı ordunun başında tutmuştur. Fevzi Çakmak Genelkurmay Başkanı olarak, yapılan devrimlerde ordudan aykırı bir ses çıkmasına karşı bir güvence idi. Kendisi devrimler döneminde orduyu kontrol altında tutmak gibi stratejik bir fonksiyon icra etmiştir.

Çakmak, soğuk, durgun, neşesiz ve genelde insanlara mesafeli bir kişilik yapısında olmakla birlikte kendisini çok beğenen, ülke ve devlet hayatı için kendisini olduğundan çok fazla önemli gören bir özelliğe sahiptir. Birçoğu gerçeklerle örtüşüp örtüşmediği tartışmalı bir şekilde Cumhuriyetten önce ve sonra birçok olayda ve alınan birçok önemli kararda kendi rolünün olduğunu belirtmesi dikkat çekmektedir. Örneğin 1918'de M. Kemal Paşayı, Güney Cephesi'nde orduyu geri çekmesi nedeniyle Enver Paşa tarafından kurşuna dizdirilmekten kendisinin kurtardığını; Sakarya Savaşı'ndaki askeri hatalarından dolayı TBMM'nin

İnönü'yü idama mahkum ettirmesine kendisinin engel olduğunu; Cumhuriyetin ilanı sırasında M. Kemal Paşanın, Cumhurbaşkanlığını önce kendisine teklif ettiğini; 1924 yılında Karabekir ve arkadaşlarının kendisine gelerek diktatörlük kurmasından endişe ettikleri M. Kemal'in yerine kendisini devletin başına geçirme teklifi yaptıklarını; herkesçe İnönü'nün başarısı olarak bilinen 2. Dünya Savaşı'na girilmemesini İnönü'ye kendisinin telkin ettiğini; İnönü'nün kendisi sayesinde Cumhurbaşkanı seçilmiş olduğunu iddia etmesi böyle açıklanabilir.

Çakmak'ın sahip olduğu makam sevgisi onun kendisini Genelkurmay Başkanlığı ile adeta özdeşleştirmesine yol açmıştır. 20 yıldır sürdürdüğü bu görevden emekli edilmesini erken bulmuş, bu karara büyük bir güceniklik göstermiştir. Çakmak, emekli edilmesi üzerine, içinde beslemiş olduğu makam hırsının sevgiyle bir anda 20 yıldan fazla bir süredir beraber olduğu kadrolara muhalif konuma geçmiş ve geçmişini sorgulamadan 1946 yılında birden bire CHP iktidarına ve İnönü'ye karşı hasım kesilmiştir. Çok partili hayata geçildiğinde DP ile ilişki kurmuş, halkın hak ve hürriyetleri için mücadeleye geçtiğini ileri sürerek tek parti iktidarına muhalefet bayrağı açmıştır.

Çakmak'ın muhalefetinin siyasi görüş ayrılığına, bir doktrin ve ideoloji farklılığına dayalı olmadığı, kişisel ve duygusal olduğu çok açıktır. Zaten 1946 yılında girdiği siyasal hayatta da tutarlı bir siyasal yaklaşım ve tavır ortaya koymamış, zikzaklı ve gelgitli bir süreç yaşamıştır. Bir yandan DP ile yakınlık kurarken diğer yandan sol görüşlü kişilerin kurduğu İHC'ne dahil olmuştur. Halbuki 1930'lu yıllarda Nazım Hikmet ve diğer bazı solcuların tutuklanmasının onun girişimleriyle yapıldığı bilinmektedir. Liderlik yetenekleri zayıf ve bütünsel ve tutarlı bir dünya görüşüne sahip olmadığından dolayı yaşadığı yalpalamalar onu hep farklı yerlere sürüklemiştir. İHC ile ilişkiye girmesi DP ile de ilişkilerinin bozulmasında bir sebep olmuştur. Çeşitli siyasal ve ideolojik çevrelerin kendi mücadelelerinde Çakmak'ın ününden yararlanarak bir anlamda onu kullandıkları görülmektedir.

Fevzi Çakmak'ın CHP'ye ve İnönü'ye olan kızgınlığı onun CHP-DP ilişkilerini, bir başka deyişle iktidar-muhalefet ilişkilerini yumuşatmayı amaçlayan 12 Temmuz Beyanamesi'nden dolayı DP'den kopmasıyla sonuçlanmıştır. Çakmak, bundan sonra, 1948'de DP'nin sağında kurulan ve daha sert bir muhalefet yapan Millet Partisi'nde siyaset yapmıştır. DP'den kopan müfritlerle birlikte MP'de hem CHP'ye hem DP'ye muhalefet yürütürken siyasal yeteneklerindeki yetersizliğine ve tecrübesizliğine rağmen yine ihtiras içinde hareket ettiği görülmektedir.

Fevzi Çakmak'ın 1946-1950 arasındaki kısa siyasal macerası, siyasal hayatta insanları çoğu zaman ideallerden ve ilkelere dayalı siyasetten ziyade mevki hırsı,

rekabet duygusu, çekememezlik, kıskançlık gibi kişisel ve duygusal etkenlerin yönlendirebildiğinin ilginç bir örneğidir.

KAYNAKÇA

- Acar, D. G. (2006). “Mareşal Fevzi Çakmak’ın Millî Mücadele, Kurtuluş Savaşı ve Atatürk’e İlişkin Konuşma, Demeç ve Söyleşileri Üzerine Bir Basın Taraması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 64. 293-328.
- Akın*, 11.09.1947.
- Atay, F. R. (1999). *Çankaya*. Cilt 2. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık. İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (2009). *İkinci Adam*, Cilt 2, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul, 1985.
- Baban, C. *Politika Galerisi*, Timaş Yayınları. İstanbul.
- Baycan, N. (1989) “Mareşal Fevzi Çakmak”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı: 16. 177-206.
- Bayır, Ö. E. (2011). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:45.45-72.
- Çaylak, A. (2007). “1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasininin Almış Olduğu Biçim”, *A.Ü., SBF Dergisi*, Cilt 62, Sayı 1.
- Ekinci, E. B. “Denenmiş Bir Sadakat: Fevzi Çakmak’a Atatürk’ün itimadı nereden ileri geliyor?”, <http://www.ekrembugraekinci.com/mmakale.asp?id=418> (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- Erer,T. (1963),*Türkiye’de Parti Kavgaaları*, Cilt1,Ticaret Postası Matbaası, Yay.yok, İstanbul.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti*, Yordam Kitap, 1. Basım, İstanbul.
- Gök, H. (1997). *Mareşal Fevzi Çakmak’ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri (1876-1950)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Gülsünler, M. E. ve Ertürk, H, A. (2012) “Demokrat Parti’nin 1946 - 1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*; Cilt 7, Sayı 3, 90-99.
- Hatemi, N. (2010). *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Cilt, 2. Baskı, İstanbul.
- Hürriyet*, 10.04.2002.
- Irmak, S. (1981). *Atatürk’ün Çevresi*, Hisarbank Kültür Yayınları.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Yayınları,

Ankara.

Kudret, 08.08.1948, 13.08.1948, 09.04.1950.

Omur, S. (1965). *Mareşal Çakmak'ın Askerî Dehası, Siyasi Hayatı*, 2. Baskı, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul.

Milli Gazete, 31.03.2015.

Sertoğlu, M. (2016). *Mareşal Fevzi Çakmak Açıkıyor*, Derin Tarih Kültür Yayınları, Anlatan: Adnan Çakmak, İstanbul.

Tanin, 06.08.1946, 23.10.1946.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 8, Cilt 1.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 4.

Tinal, M. (2000), "Türkiye'de Bir Sivil Toplum Örgütü: İnsan Hakları Derneği (1946)", *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9-10, 117-121.

Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye- 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara.

Ulus, 23.10.1946.

Uran, H. (2008). *Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Vatan, 10.11.1947.

Yılmaz, E. (2010). "Türkiye'de Siyaset Alanının Yeniden Tanziminde İki Önemli Olay: Tan Gazetesi Baskını ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın Ölümü", *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 1. 61-72.

